

تعامل عالمان شیعه با اهل سنت

حجت الاسلام والمسلمین موسی الرضا تیموری*

اشاره

وحدت اسلامی، یکی از آموزه‌های مهم قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام است که همواره امت اسلامی را به همگرایی دعوت نموده‌اند؛ زیرا مصالح و منافع مشترک جهان اسلام اقتضا می‌کند که در صفوف فشرده در برابر دشمنان قرار گیرند و از غیریت‌سازی و اختلافات غیر منطقی پرهیز نمایند. مسلمانان با بهره‌گیری از مشترکات و سرمایه‌های عظیمی مانند قرآن، اسلام، پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله و مصالح عمومی، می‌توانند امت واحده را تشکیل، و کشتی جهان اسلام را به ساحل نجات رسانند. البته تحقق این جامعه مطلوب، به ساز و کار نیاز دارد. در این نوشتار به برخی از آنها اشاره می‌شود.

الف) بایستگی تعامل مسلمانان

یکی از آرمان‌های بزرگ مسلمانان، تعامل جهان اسلام است که از

* دانش‌آموخته سطح ۳ مذاهب اسلامی.

دیرباز رهبران الهی و مصلحان مسلمان، مانند سید جمال‌الدین اسدآبادی برای ایجاد این امر کوشیده‌اند. از این رو مرحوم آیت‌الله بروجردی - حتی - در آخرین لحظات عمر خویش، تعامل مسلمانان را آرزو می‌نمود؛^۱ اما در آن سوی دیگر متحجران و برخی حاکمان اسلامی، نه تنها به هم‌اندیشی جهان اسلام فکر نمی‌کنند؛ بلکه به اختلافات جامعه اسلامی دامن می‌زنند. نمونه این گروه، «خوارج» در صدر اسلام و «داعش» در عصر حاضر است. در این میان استعمارگران نیز برای رسیدن به اهداف خود، اختلاف ایجاد می‌نمایند؛ هم‌چنانکه امام راحل علیه‌السلام فرمود: «تا کی قریب یک میلیارد مسلمان در جهان و قریب صد میلیون عرب با کشورهای وسیع و ذخایر بی‌پایان، شاهد چپاولگری‌های شرق و غرب و ستمگری‌ها و قتل‌عام‌های غیر انسانی آنان و تفاله‌های آنان باشند؟»^۲

ب) راه‌های ایجاد تعامل

۱. عمل به آیات و روایات

متأسفانه بسیاری از مسلمانان یا با معارف اسلام آشنایی ندارند و یا بدان عمل نمی‌کنند؛ زیرا در آموزه‌های دینی، تعامل مسلمانان از اهمیت خاصی برخوردار است؛ به گونه‌ای که از وحدت اسلامی، به عنوان نعمت و از اختلاف، به عنوان عذاب الهی و خواری یاد شده است: «وَ اغْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی حوزه؛ وحدت اسلامی از پیدایش تاریخی تا گرایش واقعی؛

۱۳۹۵/۰۹/۲۲

۲. روح‌الله خمینی؛ صحیفه امام؛ ج ۱۵، ص ۶۰.

كُنْتُمْ أَعْدَاءَ فَأَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا»^۱: «همه به ریسمان خدا چنگ زنید و پراکنده نشوید و نعمت خدا را بر خود به یاد آورید که چگونه دشمن یکدیگر بودید و او میان دل‌های شما الفت ایجاد کرد و به برکتِ نعمتِ او، برادر شدید». خداوند در آیه دیگری فرموده است: «وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ»^۲: «خدا و پیامبرش را اطاعت نمایید و نزاع نکنید. پس [اگر با هم نزاع داشته باشید،] سست می‌شوید و قدرت شما از میان می‌رود». در روایات نیز به این تعامل تأکید شده است؛ چنانکه پیامبر خدا ﷺ بارها مردم را به همبستگی فراخواند: «إِنَّ الْمُسْلِمِينَ يَدُ وَاحِدَةٌ عَلَى مَنْ سِوَاهُمْ»^۳: «همانا مسلمانان، مانند یک دست در برابر غیر خود متحد هستند».

بنا بر آیات و روایات، عزت و اقتدار جهان اسلام با عمل به آموزه‌های دینی شکل می‌گیرد؛ در غیر این صورت مسلمانان خوار و ذلیل خواهند شد. جنگ‌های متعدد و اختلافات خانمان برانداز مسلمانان موجب بدبختی و عقب‌ماندگی آنها شده و کشتار بی‌رحمانه مسلمانان در عراق، یمن، فلسطین و سوریه، همان عذاب‌ی است که قرآن بدان اشاره نموده است: «قُلْ هُوَ الْقَائِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبَسَكُمْ شِيْعًا»^۴. امروز جهان اسلام گرفتار گرگ‌های انسان‌نمایی هم‌چون ترامپ شده است؛ همان‌گونه که امام علی عليه السلام

۱. آل‌عمران: ۱۰۳.

۲. انفال: ۴۶؛ ر.ک: ناصر مکارم شیرازی؛ تفسیر نمونه؛ ج ۷، ص ۱۹۶.

۳. محمد باقر مجلسی؛ بحار الأنوار؛ ج ۲۸، ص ۱۰۴.

۴. انعام: ۶۵: «او قادر است که از بالا یا از زیر پای شما، عذاب‌ی بر شما بفرستد یا به صورت دسته‌های پراکنده شما را با هم بیامیزد و طعم جنگ (و اختلاف) را به هر یک از شما به وسیله دیگری بچشانند».

فرمود: «إِيَّاكُمْ وَالْفُرْقَةَ فَإِنَّ الشَّادَّ مِنَ النَّاسِ لِلشَّيْطَانِ كَمَا أَنَّ الشَّادَّ مِنَ الْعَنَمِ لِلذَّبِّ»^۱ (از جدایی پرهیزید؛ زیرا کسی که از دیگران جدا شود، نصیب شیطان می‌شود؛ همان‌گونه که اگر گوسفندی از گله جدا باشد، نصیب گرگ شود).

۲. پرهیز از تکفیر

متأسفانه بعضی از شیعیان و اهل سنت، عقایدی را به یکدیگر نسبت می‌دهند که واقعیت ندارد؛ مانند اتهام پرستش مهر توسط شیعیان که از سوی اهل سنت، و یا اتهام دشمنی اهل سنت با اهل بیت علیهم‌السلام که از سوی شیعیان مطرح می‌شود.^۲ بسیاری از کشمکش‌های خونین گروهی، ناشی از چنین روشی است؛ حال اینکه این مسئله بر خلاف آموزه‌های دینی است؛ زیرا آیات و روایات از چنین رویکردی نهی کرده است. امام صادق علیه‌السلام شیعیان را در مقابل دشنام، به صبر دعوت کرده و از آنان خواسته است جز نیکی، چیزی میان آنها و مخالفان وجود نداشته باشد.^۳ هم‌چنین آن حضرت فرموده است: «مَلْعُونٌ مَلْعُونٌ مَنْ رَمَى مُؤْمِنًا بِكُفْرٍ وَمَنْ رَمَى مُؤْمِنًا بِكُفْرٍ فَهُوَ كَقَتْلِهِ»^۴ «ملعون است و ملعون، آنکه به مؤمنی نسبت کفر دهد و هر که مؤمنی را به کفر متهم نماید، چنان است که وی را به قتل رسانده باشد». رهبر معظم انقلاب نیز می‌فرماید:

۱. محمد بن حسین شریف الرضی؛ نهج البلاغه؛ خطبه ۱۲۷.

۲. لطف علی لطفی پاکده؛ انسجام اسلامی: زمینه‌ها، مبانی، موانع و راهکارهای اتحاد اسلامی؛ ص ۷۷.

۳. مهدی مسائللی؛ پیشوایان شیعه، پیشگامان وحدت؛ ص ۵۸.

۴. محمد باقر مجلسی؛ بحار الأنوار؛ ج ۷۳، ص ۳۵۴؛ شیخ صدوق؛ اعتقادات الإمامیه؛ ص ۱۰۷.

«مواظب باشید که دشمن در سنگر خودی جا نگیرد. مواظب باشید که شما به جای تهاجم به دشمن، به خودی حمله نکنید».^۱ چنانکه مرحوم شلتوت نیز گفته است:

اسلام بین قلوب مسلمین پیوند برقرار می‌کند و آنها را هم‌چون خانواده‌ای واحد می‌سازد. مسلمان از خوشحالی مسلمانان، خوشحال و از ناراحتی او ناراحت می‌شود. هنگامی که گمراه شد، او را هدایت و هنگامی که اغفال شد، او را ارشاد و هنگامی که ضعیف شد، به او رحم می‌کند.^۲

۳. تعامل عبادی

یکی از عوامل ایجاد تعامل جهان اسلام، شرکت گروه‌ها در مراسم عبادی یکدیگر است؛ از این رو ائمه عليهم السلام و عالمان شیعی، همیشه به حضور پر رنگ شیعیان در مراسم عبادی اهل سنت سفارش می‌نمودند.^۳ اسحاق بن عمار می‌گوید: امام صادق عليه السلام به من فرمود: «با آنان (اهل سنت) نماز بگزار».^۴

برخی عالمان اهل سنت نیز به این امر اقدام نمودند تا الگویی برای گروه‌های اسلامی باشد؛ چنانکه محمود شلتوت در سفری که به قدس برای شرکت در کنفرانس اسلامی فلسطین داشت، به همراه دیگر

۱. سید حسین اسحاقی؛ نسیم همبستگی: از اتحاد ملی تا انسجام اسلامی؛ ص ۲۱۳.

۲. مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، معاونت فرهنگی نشریه طلایه‌داران تقریب (۲)؛ ص ۹۸.

۳. محمد بن حسن حر عاملی؛ وسایل الشیعه؛ ج ۸، ص ۲۹۹-۳۰۰.

۴. همان؛ ص ۳۰۱.

عالمان، نماز جماعت را به امامت آیت الله کاشف الغطاء خواند. او این صحنه را این‌گونه وصف کرده است: «چه زیباست سیمای مسلمانان که نمایندگان آنان در کنفرانس اسلامی فلسطین، در مسجدالاقصی جمع شدند و با یکی از بزرگان مجتهدین شیعه امامی، استاد بافضیلت، شیخ محمد حسین آل کاشف الغطاء نماز جماعت خواندند؛ بی آنکه فرقی باشد میان کسی که خود را سنی می‌نامد و یا کسی که خود را شیعه می‌خواند».^۱

امام راحل رحمته الله فرمود:

لازم است برادران ایرانی و شیعیان سایر کشورها از اعمال جاهلان، که موجب تفرق صفوف مسلمین است، احتراز کنند و در جماعات اهل سنت حاضر شوند، از انعقاد و تشکیل نماز جماعات در منازل و گذاشتن بلندگوهای مخالف رویه، اجتناب نمایند. و از افتادن روی قبور مطهره، و کارهایی که گاهی مخالف شرع است، جداً اجتناب نمایند.^۲

هم‌چنین ایشان فرمود: «در وقتی که در مسجدالحرام یا مسجدالنبی نماز جماعت منعقد شد، مؤمنین نباید از آنجا خارج شوند و باید از جماعت تخلف نکنند و با سایر مسلمین به جماعت نماز بخوانند».^۳

۴. تعامل اجتماعی

یکی از عوامل ایجاد تعامل، افزایش معاشرت دو گروه شیعی و سنی

۱. فصلنامه علمی تخصصی حبل المتین، «آشنایی با پیشگامان بیداری اسلامی (۱)»؛ پیش شماره اول، ص ۱۷۶.

۲. روح الله خمینی؛ صحیفه امام؛ ج ۱۰، ص ۶۱ - ۶۳.

۳. روح الله خمینی؛ توضیح المسائل؛ مناسک حج، مسئله ۳۸۴، ص ۲۵۷.

است؛ هم‌چنان که امام صادق علیه السلام با علمای اهل سنت معاشرت داشت تا جایی که علمای اهل سنت در منزل امام حضور پیدا می‌کردند و ابوحنیفه دو سال در مجالس درس امام صادق علیه السلام حضور یافت. مالک بن انس نیز از محضر علمی حضرت بهره برد و گفت: «هیچ چشمی ندیده و هیچ گوشی نشنیده است کسی از جهت فضل، علم، عبادت و ورع، برتر از جعفر صادق باشد».^۱ تعداد زیادی از شاگردان امام صادق علیه السلام نیز از اهل سنت بودند. آن حضرت نه تنها تعامل خوبی با اهل سنت داشت؛ بلکه شیعیان را نیز به رفتار دوستانه با آنان سفارش می‌نمود؛ چنانکه یکی از یاران امام صادق علیه السلام از حضرت می‌پرسد: ما شیعیان در معاشرت با طبقات مردم که در سلک مذهب ما نیستند، چه وظیفه‌ای داریم؟ امام می‌فرماید:

به رهبران خود بنگرید که مقتدای شما هستند، و با مردم [منظور غیر شیعیان]، به همان‌گونه معاشرت کنید که رهبران شما معاشرت می‌کنند. به خدا سوگند که رهبران شما از بیماران مردم، عیادت و در تشییع جنازه‌هایشان شرکت می‌کنند.^۲

امام حسن عسکری علیه السلام نیز فرمود:

در محله‌های اهل سنت نماز بخوانید، در تشییع جنازه آنها حاضر شوید، از بیمارانشان عیادت کنید و حقوق آنها را بپردازید؛ زیرا وقتی یکی از شما پرهیزکار، راستگو، امین و با مردم خوش اخلاق باشد،

۱. ابن حجر عسقلانی؛ تهذیب‌التهذیب؛ ج ۲، ص ۱۰۴.

۲. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۲، ص ۶۳۶.

می گویند: این، شیعه است و موجب شادی من می شود. از خدا
بپرهیزید و موجب زینت ما باشید، نه موجب ننگ ما.^۱

۵. تعامل سیاسی

حمایت سیاسی

یکی از عرصه‌ها، عرصه تعامل سیاسی است؛ یعنی در صورتی که شیعیان یا اهل سنت علیه ظلم و حاکم ظالم قیام نمایند، باید از همدیگر حمایت کنند؛ زیرا مبارزه مشترک علیه ظلم، وظیفه همه گروه‌های اسلامی است. البته رهبران و عالمان دینی وظیفه دارند که به این حمایت‌ها، سمت و سو داده و خود، از پیشگامان این امر باشند. هم چنانکه شیخ محمود شلتوت در حمایت از امام خمینی علیه السلام پس از حادثه ۱۵ خرداد، اعلامیه داد. ایشان شش روز پس از این رخداد، نامه‌ای نوشت و از عموم مسلمانان خواست تا عالمان مجاهد ایران را که به جرم دفاع از حق به زندان کشیده شده‌اند، پشتیبانی کنند.^۲ هم‌چنین هنگامی که محمد رضا پهلوی، اسرائیل غاصب را به رسمیت شناخت، به وسیله تلگراف به آیت الله بروجردی، اقدام دولت ایران را تقبیح کرد.^۳

۱. محمد باقر مجلسی؛ بحار الأنوار؛ ج ۷۵، ص ۳۷۲ - ۳۷۳.

۲. ر.ک: محمد ابراهیم ساور؛ «آشنایی با پیشگامان بیداری اسلامی» (۱) علامه شیخ محمد شلتوت؛ فصلنامه علمی تخصصی جبل المتین؛ دوره اول پیش شماره اول بهار ۱۳۹۱، ص ۱۶۸ - ۱۷۷.

۳. همان.

اتخاذ سیاست‌های مشترک

یکی از شیوه‌های ایجاد وحدت اسلامی، اتخاذ سیاست مشترک توسط کشورهای اسلامی است. با این استراتژی می‌توان در برابر دشمنان، سیاست‌های راهبردی اتخاذ و به حمایت از مظلومان و آسیب‌دیدگان جهان اسلام پرداخت. اما متأسفانه برخی سران حکومت‌های اسلامی به جای تلاش در جهت اتحاد مسلمانان، با دشمنان مسلمین هم‌پیمان می‌شوند. ثمره این پیمان، ناتوانی روزافزون امت اسلامی است؛ به گونه‌ای که آمریکا جسارت می‌یابد تا بیت‌المقدس را پایتخت اسرائیل و جولان را سرزمین اسرائیل اعلام کند، در حالی که اگر جهان اسلام متحد شود، چنین اتفاقی نمی‌افتد. امام راحل علیه السلام فرمود: «همه دول اسلامیّه و ملت‌های اسلام... می‌بینند که یک دولت پوشالی اسرائیل در مقابل مسلمین ایستاده که اگر مسلمین مجتمع بودند، هر کدام یک سطل آب به اسرائیل می‌ریختند، او را سیل می‌برد». ^۱ مرحوم کاشف الغطاء با اشاره به این مطلب می‌فرماید: «شما فلسطین را با دست دولت‌های عربی و اسلامی به قتل رساندید تا ذبح شرعی و به دست مسلمانان و رو به قبله باشد و بدین ترتیب، خوردن آن برای شما امپریالیست‌ها و صهیونیست‌ها حلال باشد». ^۲ وی دردمندانه می‌گوید: «راستی کدام مصیبتی اسفبارتر و دردناک‌تر از اینکه مسلمانان با دست خود یکدیگر را نابود کنند؟». ^۳

۱. روح الله خمینی؛ صحیفه امام؛ ج ۹، ص ۲۷۴.

۲. سید احمد موثقی؛ استراتژی وحدت در اندیشه سیاسی اسلام؛ ج ۲، ص ۳۷۱ - ۳۶۹.

۳. همان؛ ج ۲، ص ۳۷۳.

توجه به نقاط مشترک

یکی از عوامل ایجاد تعامل بین دو گروه شیعه و سنی، توجه به مؤلفه‌ها و نقاط مشترک است. مطمئناً مسائل مورد اتفاق میان این دو گروه، بسیار فراتر از موارد اختلاف است؛ عواملی مانند اصل توحید، قرآن، دین، پیامبر صلی الله علیه و آله و مصالح عمومی، مسلمانان را مانند دانه‌های تسبیح به هم گره می‌زند، اما متأسفانه اغلب مسائل مورد اختلاف بیشتر مورد توجه قرار گرفته و به مشترکات توجه نمی‌شود که نتیجه آن نیز دوری مسلمانان از یکدیگر است. مقام معظم رهبری فرمود:

یک میلیارد مسلمان در دنیا هستند که درباره خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله و نماز و حج و کعبه و قرآن و بسیاری از احکام دینی با هم یک عقیده دارند، یک چند مورد اختلاف هم دارند؛ اینها بیایند همان چند اختلاف را بگیرند با هم بجنگند تا آن کسی که با اصل خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله و دین و همه چیز مخالف است، کار خودش را انجام بدهد. آیا این عاقلانه است؟^۱

«هانونو» مستشرق فرانسوی گفته است:

مسلمانان در سر تا سر جهان از شرق تا غرب عالم، دارای یک رابطه مشترک و برادری دینی هستند که دل یک مسلمان شرقی برای یک مسلمان در فرانسه می‌تپد. همین ارتباط عامل آن شده که امت واحدی را تشکیل دهند؛ از این رو لازم است از هر راه شده، این

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله سید علی خامنه‌ای؛

بیانات در دیدار جمعی از آزادگان و جمعی از اقشار مختلف مردم؛ ۱۳۹۶/۰۷/۱۱.

رابطه را قطع کنیم تا غرب بتواند اهداف خویش را در مشرق زمین پیاده نماید.^۱

رهبر معظم انقلاب می‌فرماید:

آن روزی که سُنی فلسطینی زیر فشار است، یک عده‌ای را با این شعار، با این تبلیغات که اینها سُنی هستند، شما شیعه هستید؛ سعی می‌کنند نگذارند کمک کنند. امروز که شیعه لبنان زیر فشار است، به یک عده‌ای می‌گویند: شما سُنی هستید، اینها شیعه هستند؛ به آنها کمک نکنید. آنها نه به شیعه احترامی می‌گذارند، نه به سُنی؛ آنها با اصل اسلام طرفند.^۲

امروزه عالمان، مصلحان و حکومت‌های اسلامی وظیفه دارند منافع شخصی، گروهی و کشوری را کنار بگذارند و با قلم، بیان و سیاست‌های روشمند، برای نجات جهان اسلام اقدام کنند؛ چنانکه امام علی علیه السلام با خلفا همکاری می‌نمود. عبدالمتعال صعیدی^۳ می‌نویسد: «این فضیلتی بزرگ برای علی بن ابیطالب است ... با آنکه می‌دانست از دیگران به خلافت سزاوارتر است، با ابوبکر، عمر و عثمان به مدارا رفتار کرد و از هیچ‌گونه کمک به آنان دریغ نکرد».^۴

۶. شناخت عوامل اختلاف

ایجاد تعامل، مستلزم شناخت عوامل و آسیب‌های آن است؛ زیرا

۱. محمد حسن زمانی؛ *آشنایی با استشراق و اسلام شناسی غربیان*؛ ص ۲۲۰.
۲. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله سید علی خامنه‌ای؛ بیانات در دیدار افشار مختلف مردم در سالروز میلاد امیرالمؤمنین علیه السلام؛ ۱۳۸۵/۰۵/۱۷.
۳. استاد دانشگاه الأزهر.
۴. عبدالکریم بی‌آزار شیرازی؛ *همبستگی مذاهب اسلامی*؛ ص ۲۰۷.

هرگونه تصمیم‌سازی درباره تعامل، مبتنی بر شناخت موانع است. بر این اساس، باید از عوامل اختلاف مانند فتوهای غیر منطقی، تعصبات قومی، قدرت‌گرایی و پیروی از هواهای نفسانی پرهیز نمود. متأسفانه امروزه فتوای عالمان وهابیت، مبنی بر مهدور بودن شیعه، سبب شده است تکفیری‌ها با شعار «الله اکبر و لا اله الا الله» افراد بی‌گناه را به قتل برسانند و کودکان را سر ببرند.^۱ علامه امینی رحمته الله درباره ابن تیمیه می‌گوید: «این دروغ‌ها و تهمت‌ها، تخم فساد را می‌کارد و دشمنی‌ها را در میان امت اسلامی بر می‌انگیزاند و جماعت اسلام را به تفرقه تبدیل می‌نماید».^۲ هم‌چنین ایشان می‌نویسد: «شیعه هرگز اخوت اسلامی را که در قرآن و سنت به آن تصریح شده، به جهان تشیع محدود نکرده است و در این جهت فرقی میان شیعه و سنی قائل نشده است».^۳ بنابراین انتظار می‌رود عالمان جهان اسلام به جای فتوهای اختلاف برانگیز، فتوهای وحدت‌ساز صادر نمایند تا پیروان‌شان از اختلافات غیر معقول پرهیز نمایند؛ چنانکه بعضی از عالمان سنی و شیعی، در این خصوص پیشگام بودند. شیخ محمود شلتوت^۴ یکی از این عالمان است که در فتوای معروف خود، مذهب جعفری و فقه شیعه را به عنوان مذهب رسمی و فقهی تأیید کرد.^۵ فتوای او تأثیر بسزایی در تعامل شیعه و

۱. شبکه اطلاع‌رسانی اجتهاد؛ نشریح فتوای مراجع در مورد تعامل شیعه و سنی.

۲. سایت راسخون؛ «آیا ارتباط با اهل تسنن در مذهب شیعه نكوهش شده یا خیر؟»؛

۱۳۹۷/۰۹/۲۹.

۳. همان.

۴. رئیس دانشگاه الأزهر مصر.

۵. عبدالکریم بی‌آزار شیرازی؛ همبستگی بین مذاهب اسلامی؛ ص ۳۱۰-۳۱۱.

سنی داشت؛ از این رو آیت الله بروجردی پس از فتوای محمود شلتوت، فرمود: «آرزوی ائمه اطهار علیهم السلام پس از صدها سال محقق شد و من در قیامت این کار (اقدامات در جهت تقریب) خود را به مادرم زهرا علیها السلام عرضه خواهم کرد».^۱

فرقه‌های اسلامی باید با تحقیق، با مبانی مذاهب یگدیگر بیشتر آشنا شوند؛ چنانکه برخی عالمان شیعه و سنی مانند سلیم بشری^۲ و علامه شرف الدین، گفتمان و مکاتباتی علمی داشتند که نتیجه آن، خوشبینی نسبت به یگدیگر بود. شیخ سلیم در یکی از این نامه‌ها می‌نویسد:

درود و رحمت خدا بر علامه عبدالحسین شرف الدین. در گذشته حقایق شیعه را درک نکرده‌ام؛ زیرا با آنان هم‌صحبت نشده بودم. بسیار مایل بودم که با بزرگان شیعه و عوام شیعیان صحبت کنم و عقاید آنان را به دست آورم. اکنون که خداوند توفیق عنایت فرمود که به ساحل دریای علم شما دست یابم، امیدوارم خدای مهربان با آب خوشگوار علم شما، مرا سیراب کند... قبلاً می‌شنیدم که شما شیعیان معتقدید که از برادران سنی خود کناره‌گیری می‌کنید... ولی شما را مرد خوش‌صحبتی یافتم... و با این روش اخلاقی، شما شیعیان شایسته هم‌نشینی هستید.^۳

۱. ر.ک: محمد ابراهیم ساور؛ «آشنایی با پیشگامان بیداری اسلامی (۱) علامه شیخ محمد شلتوت»؛ فصلنامه علمی تخصصی جبل المتین؛ دوره اول، پیش شماره اول، بهار ۱۳۹۱، ص ۱۶۸ - ۱۷۷.

۲. شیخ الأزهري.

۳. شرف الدین؛ *المراجعات*؛ ص ۷.

شرف الدین نیز در پاسخ می نویسد:

درود و رحمت خدا بر مولای ما، شیخ الاسلام. مرا به نامه مهرانگیز خود آنقدر مورد لطف قرار دادی که زبان از سپاسگزاری آن عاجز است. آرزوهای خود را پیش من یافته‌ای و در صورتی که خود، قبله گاه امیدواران و پناه بیچارگان هستی. من از سوریه بر پشت اسب آرزو نشسته‌ام و به منظور دیدار شما آمده‌ام تا از علم شما استفاده کنم.^۱

یکی از عوامل ایجاد اختلاف، استعمار است. استعمار به منظور تسلط بر سرنوشت مسلمانان، تفرقه ایجاد می‌کند؛ چنانکه داده‌های تاریخی نشان می‌دهد که استعمار در حوادث ناگوار جهان اسلام، نقش اساسی داشته است. گاردنر^۲ می‌گوید: «یکی از راه‌های غلبه مسیحیت بر مسلمانان و زمینه‌سازی برای جذب به سوی مسیحیت، ایجاد تفرقه و جدایی میان پیروان دو مذهب شیعه و سنی، به ویژه در ایران است».^۳

۱. شرف الدین؛ *المراجعات*؛ ص ۹.

۲. روانشناس و استاد دانشگاه هاروارد آمریکا.

۳. محمد حسن زمانی؛ *آشنایی با استشراق و اسلام شناسی غربیان*؛ ص ۲۲۰.